

“Oorlog zonder het schieten”. Sport en politiek’

Citation for published version (APA):

Simissen, H. (2016). “Oorlog zonder het schieten”. Sport en politiek’. *Locus : Tijdschrift voor Cultuurwetenschappen*, 39, 8-11.

Document status and date:

Published: 01/01/2016

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the “Taverne” license above, please follow below link for the End User Agreement:

<https://www.ou.nl/taverne-agreement>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

pure-support@ou.nl

providing details and we will investigate your claim.

Downloaded from <https://research.ou.nl/> on date: 06 Dec. 2023

Open Universiteit
www.ou.nl

Inhoud

- 4 De spelende ernst van Milan Kundera
- 8 'Oorlog zonder het schieten'. Sport en politiek
- 12 Gespeeld verleden: interactiviteit en historische representatie
- 18 Verbeelding van de hekserijprocessen in Salem van 1692
- 24 'Elck wat wils'. Naar aanleiding van het portret van Roemer Visscher
- 30 Het spel van Teuku Umar: laat negentiende-eeuwse Nederlandse bordspelletjes als koloniaal discours
- 36 De spelende en esthetische mens volgens Friedrich Schiller
- 40 Holocaust, 9/11 en de vluchtelingenproblematiek verbeeld in strips
- 46 Van buitenplaats naar zomerhuisje. Hoe Gelders Arcadië steeds meer tijdelijke bewoners kreeg

Vooraf

Johan Huizinga gebruikte het woord 'ludiek' in het Nederlands voor het eerst in zijn 'Voorrede' van *Homo ludens. Proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur* (Haarlem 1938):

"Toen wij menschen niet zoo verstandig bleken als een blijder eeuw in haar vereering van de Rede ons gewaand had, heeft men als benaming van onze soort naast homo sapiens die van homo faber, de mensmaker, gesteld. De term was minder treffend dan de eerste, want faber is ook menig dier. Wat van maken geldt, geldt ook van spelen: tal van dieren spelen. Toch schijnt mij homo ludens, de spelende mensch, een even essentieele functie aan te duiden als het maken, en naast homo faber een plaats te verdienen. [...] In 1933 wijdde ik aan dit onderwerp mijn oratie als Rector der Leidsche Universiteit, onder den titel: Over de grenzen van spel en ernst in de cultuur. [...] Het was er mij om te doen [...] het begrip spel, als ik het zoo mag uitdrukken, te integreeren in dat der cultuur.

Spel wordt hier opgevat als een cultuurverschijnsel, niet of niet in de eerste plaats als een biologische functie, en behandeld met de middelen van een cultuurwetenschappelijk denken. Men zal bemerken, dat ik mij van de psychologische interpretatie van het spel, hoe belangrijk zij ook is, zooveel mogelijk onthoud [...]. Ik had voortdurend behoefte aan een adjectief bij spel, dat eenvoudig uitdrukt 'wat tot spel of spelen behoort'. Speelsch kon daartoe niet dienen, het heeft een te speciale nuance van beteekenis. Men veroorlove mij daarom het woord ludiek in te voeren. Al is de veronderstelde grondvorm in het Latijn onbekend, in het Fransch komt het woord als ludique in psychologische geschriften voor.

Terwijl ik mijn werk aan de openbaarheid prijsgeef, bekruipt mij de vrees, dat velen, ondanks al den arbeid, die erin steekt, het een onvolledig gedocumenteerde improvisatie zullen achten. Het is nu eenmaal het lot van hem, die cultuurproblemen behandelen wil, zich telkens te moeten wagen op velerlei gebied, dat hij niet genoegzaam beheerscht. Alle tekorten aan kennis eerst nog aanvullen was voor mij buitengesloten, en met het verantwoorden van elk détail door een verwijzing heb ik het mij gemakkelijk gemaakt. Het werd voor mij nu schrijven of niet schrijven. Van iets wat mij zeer ter harte ging. Dus heb ik geschreven. Leiden, 15 Juni 1938".

Aan de docenten van de faculteit Cultuur- en rechtswetenschappen is het met hun bijdragen aan het themanummer van *LOCUS* u te overtuigen dat het spel overeenkomstig Huizinga's bedoeling niet een onderdeel van cultuur is, maar een voorwaarde daartoe.

Bepaling abonnementsgeld

Dit nummer is het eerste van jaargang 10. Begin juli zijn al onze abonnementen met de vraag om het abonnementsgeld te maken. Mocht u al uw abonnementen al 12,50 heeft hebben overgemaakt, dan vragen wij dit u alsnog te doen via IBAN-nummer NL21 2100 0007 27794 van Stichting LOCUS. Het is en vormt het studentnummer en het bedrag en de naam van de abonnee indien de naam van de rekeninghouder afwijkt. Het is ook mogelijk om het bedrag te betalen via het IBAN-nummer ABNANL21 0000 0000 0000 0000 0000 0000 (0000) voor eigen rekening te betalen.

Sport en politiek

'Oorlog zonder het schieten'

Herman Simissen

Na de Tweede Wereldoorlog werd Willem Mengelberg (1871-1951), chef-dirigent van het Concertgebouworkest en internationaal beroemd, bij de zuivering door de Centrale Eeraad voor de Kunst een dirigeerverbod voor het leven opgelegd. Mengelberg was ten laste gelegd dat hij tijdens de Duitse bezetting concerten was blijven dirigeren, ook voor hooggeplaatste nationaalsocialisten en soms zelfs in Duitsland. Bovendien protesteerde hij niet toen joodse musici op last van de bezetter uit het Concertgebouworkest werden ontslagen. Ter verdediging voerde Mengelberg aan dat "een echt kunstwerk is als de zon, die voor alle mensen schijnt". Muziek was voor hem hoog verheven boven alle politieke conflicten. In tweede instantie werd de straf overigens teruggebracht tot zes jaar, maar Mengelberg zou nooit meer voor 'zijn' orkest staan: hij overleed nog voor zijn straftermijn was verstreken. Het argument dat Mengelberg ter verdediging aanvoerde, doet denken aan woorden van de Amerikaanse sportbestuurder Avery Brundage (1887-1975), de vijfde voorzitter van het Internationaal Olympisch Comité. "Sport overstijgt de politiek", stelde hij: "Het is een internationaal verschijnsel, net zoals wetenschap of muziek. Als telkens moet worden afgezien van deelname aan sportwedstrijden wanneer, in deze onvolmaakte wereld, de wetten van de menselijkheid worden geschonden, zullen er nooit meer internationale sportieve krachtmetingen zijn" (Paisner). Zo drukte Brundage een opvatting uit, die lange tijd overheersend was in de Olympische beweging: sport en politiek heetten volledig verschillende verschijnselen te zijn, die vooral niet met elkaar in verband dienden te worden gebracht. Niet alleen

Brundage, maar ook verschillende van zijn opvolgers als de Ier Michael, Lord Killanin (1914-1999) en de Spanjaard Juan Antonio Samaranch (1920-2010) verdedigden deze overtuiging met grote vasthoudendheid.

Pierre de Coubertin

Toch had Pierre de Coubertin (1863-1937), de Fransman die aan de wieg stond van de moderne Olympische Spelen, een beduidend andere opvatting (afb. 1): Coubertin had wel degelijk ook politieke bedoelingen met zijn initiatief. Hij was betrokken geraakt bij de wereld van de sport vanuit de beweging voor de hervorming van het Franse onderwijs waarin hij eerder actief was. Naar het voorbeeld van de Engelse *public schools* moest, aldus Coubertin, de lichamelijke opvoeding ook in het Franse onderwijs een plaats krijgen. Naar zijn mening had daarin tot dan de nadruk al te eenzijdig gelegen op de ontwikkeling van

1. Pierre de Coubertin (1863-1937)

2. Franz Würbel. Engelse versie van *Poster Olympische Spelen Berlijn 1936*, litho, 101,5 x 63,2 cm, Deutsches Historisches Museum, Berlijn, inv.nr. F 62/1983

verschillende landen kon bijdragen aan het ontstaan en de groei van wederzijds begrip. Zo kon de sportieve ontmoeting de vrede en de beschaving bevorderen. Vandaar ook de Olympische gedachte dat deelnemen aan de Spelen belangrijker is dan winnen: het ging Coubertin niet op de eerste plaats om de sportieve prestaties, maar om de ontmoeting tussen de sporters en door die ontmoeting om betere contacten tussen de verschillende landen. Ondanks deze idealistische bedoelingen ontbrak het Coubertin niet aan realiteitszin: hij besepte terdege dat nationale regeringen de Olympische Spelen konden gebruiken voor in zijn ogen oneigenlijke bedoelingen. Juist om deze reden werd het hoofdkwartier van de Olympische beweging, dat zich aanvankelijk in Parijs bevond, uiteindelijk in het neutrale Zwitserland gevestigd. Bovendien werd het Internationaal Olympisch Comité nadrukkelijk een zelfstandige organisatie, die niet onder controle van nationale regeringen stond. Leden van het Comité waren dan ook geen vertegenwoordigers van hun land in de Olympische beweging, maar – omgekeerd – ambassadeurs van de Olympische beweging in hun vaderland. Zij werden dan ook door het Internationaal Olympisch Comité benoemd en niet door nationale regeringen. De politieke gedachte achter de idee van Coubertin was zo de internationale samenwerking te bevorderen en een dam tegen het nationalisme in en buiten de sport op te werpen (Krüger; Simissen).

De praktijk

Van de mooie bedoelingen van Coubertin kwam evenwel weinig terecht. Al de eerste Spelen van de moderne tijd werden door de Griekse autoriteiten gebruikt om het nationalisme onder de Griekse bevolking aan te wakkeren. Binnen dit streven paste ook het voorstel Athene tot vaste locatie voor de Olym-

de intellectuele capaciteiten van de leerlingen en was de lichamelijke ontwikkeling veronachtzaamd. Eenmaal betrokken geraakt bij de organisatie van sportbeoefening in Frankrijk kwam Coubertin in 1892, bij een bijeenkomst aan de Sorbonne in Parijs, met de oproep de Olympische Spelen in ere te herstellen. Kreeg hij aanvankelijk nauwelijks respons op deze oproep, toen hij haar twee jaar later herhaalde viel zij wel in goede aarde: het leidde tot de oprichting van het Internationaal Olympisch Comité, dat zich ten doel stelde in 1900 bij gelegenheid van de Wereldtentoonstelling in Parijs daar de eerste Olympische Spelen van de moderne tijd te houden. Maar op aandrang van Griekse sportbestuurders werd de suggestie ingewilligd deze Spelen al in 1896 in Athene te organiseren, opdat de eerste Spelen van de moderne tijd plaatsvonden in het land waar de Olympische Spelen immers hun oorsprong hadden.

Wat beoogde Coubertin nu met zijn oproep? Ten grondslag eraan lag de idee dat het bij elkaar brengen van jongeren uit

3. Poster, uitgegeven door Editions universelles (Parijs), 1936, litho 29,8 x 21 cm, Deutsches Historisches Museum, Berlijn, inv.nr. R 87/28

De op Würbels geïnspireerde poster geeft de Franse kijk weer op de Duitse bedoelingen met de Olympische spelen van 1936.

pische Spelen van de moderne tijd te maken – een plan dat na de nodige verwickelingen uiteindelijk door het Internationaal Olympisch Comité werd afgewezen. Maar de Griekse pogingen de Spelen te gebruiken stelden weinig voor in vergelijking met de Olympische Spelen van 1936, toen de nationaalsocialistische leiders van Duitsland het sportieve treffen op ongekennde schaal gebruikten voor hun streven, hun land *salonfähig* te maken in de internationale politieke verhoudingen en daarmee de isolatie te doorbreken waarin Duitsland zowel in politiek als cultureel opzicht steeds meer was geraakt na de machtsovername in januari 1933 (afb. 2 en 3; Kok). Sindsdien zijn de Olympische Spelen vrijwel voortdurend inzet geweest van politieke conflicten, die soms zelfs uitliepen op een boycot door een of meer landen. Het gebruiken van de sport voor politieke doeleinden beperkte zich uiteraard geenszins tot de Olympische Spelen – dat deed zich op allerlei manieren voor. Zo werden sportieve ontmoetingen wel gebruikt als een soort breekijzer, waarmee een opening werd geforceerd die daarna kon worden gebruikt voor andere contacten. Een bekend voorbeeld is dat van de ‘ping-pong diplomatie’ – het bezoek dat het nationale tafeltennisteam van de Verenigde Staten in 1971 aan China bracht, op uitnodiging van de Chinese partijleider Mao Zedong. Mao zocht diplomatieke toenadering tot de Verenigde Staten om een einde te maken aan het zelfgekozen isolement waarin China sinds de Revolutie in 1949 verkeerde. Als uitvloeisel van dit bezoek volgde een jaar later een officieel staatsbezoek van de Amerikaanse president

Richard Nixon aan China als opmaat voor een geleidelijk iets betere samenwerking tussen beide landen.

Sport in buitenlandse politiek van de Sovjet-Unie

Ook in de Sovjet-Unie werd een beleid ontwikkeld om sport te gebruiken als instrument in de internationale politiek. Deze ontwikkeling deed zich pas na de Tweede Wereldoorlog voor. Vanaf de Revolutie van 1917 hadden de leiders van het nieuwe regime vooreerst gekozen voor het ontwikkelen van het socialisme in eigen land en voorlopig afgezien van het nastreven van een wereldrevolutie, wat oorspronkelijk toch de doelstelling van de communistische beweging was. Met de concentratie op de ontwikkeling van het socialisme in eigen land ging een grote terughoudendheid in internationale contacten gepaard, waardoor sporters uit de Sovjet-Unie als gevolg daarvan zelden of nooit deelnamen aan internationale wedstrijden. Overigens waren de nieuwe leiders al wel langer overtuigd van de betekenis van de sport binnen eigen land. Meteen na de Revolutie constateerden zij dat het slecht was gesteld met de volksgezondheid en met de persoonlijke hygiëne van veel Russen. Sportbeoefening zagen ze als een van de middelen om hierin verbetering te brengen. De regering stimuleerde daarom lichamelijke oefening en sport op scholen en bedrijven. Maar dit was en bleef een binnenlandse gelegenheid – internationale confrontaties in sportwedstrijden met het ‘decadente Westen’ werden vermeden. Naar eigen zeggen stond de sportbeoefening in de Sovjet-Unie al snel op hoog niveau; Russische atletiekrecords bijvoorbeeld waren soms scherper dan wereldrecords, maar werden echter niet erkend, omdat de Sovjet-Unie geen deel uitmaakte van de internationale atletiekfederatie. Daardoor was immers geen onafhankelijke controle op de prestaties mogelijk.

Na de oorlog trad hierin verandering op: de leiders in het Kremlin kwamen tot het inzicht dat, gezien de maatschappelijke betekenis van sport, juist ook het contact met de buitenwereld moest worden gezocht. Teams uit de Sovjet-Unie namen nu wel deel aan internationale sportwedstrijden, waartoe er

4. Russische poster van A. Elagin uit 1948 met de oproep dat alle “records van ons zouden moeten zijn”

5. Russische poster uit 1956 naar aanleiding van de Spartakiade dat jaar in Moskou, met als tekst: "We verwelkomen de olympiade van volkeren van Sovjet Unie met onze overwinningen in arbeid en sport"

zelfs een beleid werd geformuleerd ten aanzien hiervan. Sportwedstrijden dienden, zo werd uitdrukkelijk vastgelegd, ten eerste de verhoudingen te bevorderen met sympathisanten en mogelijke sympathisanten van de Sovjet-Unie in het buitenland. Daarmee diende het gezag van 'burgerlijke' regeringen en partijen, waartoe overigens juist ook de sociaaldemocratische werden gerekend, te worden ondermijnd. Vanuit deze achtergrond werden bij voorkeur vriendschappelijke wedstrijden georganiseerd tegen buitenlandse arbeiderssportverenigingen. Een tweede oogmerk was het bevorderen van de relaties met landen aan de grens van de Sovjet-Unie ofwel de Oost-Europese landen en met die in het Midden-Oosten. Daarbij wilden de leiders laten zien hoezeer sportbeoefening onder een socialistisch bewind kon opbloeien, als teken van groeiende welvaart en groeiend welzijn.

Deelname aan internationale toernooien als de Olympische Spelen en de Universiades – internationale sportevenementen voor universitaire studenten, qua opzet vergelijkbaar met de Olympische Spelen – diende een derde doelstelling: het bevorderen van de status van de Sovjet-Unie en het communisme in het buitenland. Zeker in de nadagen van de Sovjet-Unie investeerde de staat juist om deze reden fors in de sport en vooral in de topsport. De Sovjetleiders wilden laten zien dat hun land in niets onderdeed voor de Verenigde Staten (afb. 4). Tijdens dat soort toernooien werd de medaillespiegel dan ook met argusogen gevolgd.

Een vierde doel was de leidende positie van de Sovjet-Unie binnen het Oostblok te bevestigen (afb. 5). Ten slotte diende de sport om steun voor de Sovjet-Unie te winnen in met name landen in de Derde Wereld, waarvan werd gehoopt dat zij ontvankelijk waren voor het communisme.

Al met al werd de sportbeoefening zo door de Sovjetleiders volkomen instrumenteel benaderd: alle mooie verhalen over de waarde van de sport voor de volksgezondheid ten spijt, werd

de steun aan de sport ingegeven door heel andere overwegingen: de status en reputatie van de Sovjet-Unie in de internationale politieke verhoudingen (Riordan).

Tegen deze achtergrond moet zo eigenlijk de deelname van Sovjet-Russische teams aan alle internationale sportwedstrijden worden gezien. Niet de sport zelf stond centraal, maar uiteindelijk de wijze waarop zij ten dienste werd gesteld aan het buitenlandse beleid van de Sovjet-Unie.

Tijdens de Landelijke Dag ga ik ik op een doekjeel voorbeeld: de coureur die het voetbalteam Dynamo Moskou in het najaar van 1945 maakte door Gracie Britton. Hij was bekend als een goed vlieger, maar ken eerste zich door veel onderling wettigheid, zo was het George Orwell naar aanleiding van een van de wedstrijden sprak van "oorlog zonder het schieten" (Orwell, 63).

Geraadpleegde bronnen

- Auke Kok, 1936. *Wij gingen naar Berlijn* (Amsterdam 2016).
- Arnd Krüger, 'The unfinished symphony. A history of the Olympic Games from Coubertin to Samaranch', in: Jim Riordan en Arnd Krüger eds., *The International Politics of Sport in the Twentieth Century* (Londen en New York 1999), 3-27.
- George Orwell, 'The sporting spirit', *Tribune*, 14 december 1945; herdrukt in Sonia Orwell and Ian Angus eds., *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*, vol. IV. In Front of Your Nose. 1945-1950 (Penguin Books, Harmondsworth 1978⁴), 61-64.
- Richard D. Paisner, 'Politics and Olympics clash in '68', *The Harvard Crimson*, 12 maart 1968, zie: <http://www.thecrimson.com/article/1963/3/12/politics-and-olympic-clash-in-68/> (laatstelijk geraadpleegd 17 juli 2016).
- Jim Riordan, 'Soviet Sport and Soviet Foreign Policy', *Soviet Studies* 26 (1974) 3, 322-343.
- Herman Simissen, 'De Olympische droom van Pierre de Coubertin', *Streven. Cultureel-maatschappelijk maandblad* 67 (2000) 2, 135-139.